

Romániai magyar népdalok

Régóta várt ajándék. Kéziratáról már a hatvanas évek elejétől kezdve tudunk. Készt, de biztosak voltunk abban, hogy megjelenik, hiszen ami benne van, „magyar népdal” címen is az emberi szellem hosszú időn át létrehozott nagyszerű közös terméke. Az 1973. évi *Korunk Évkönyv*ben biztató jelentést kaptunk róla: Jagamas János cikkét *Népzeneink kutatásának történetéről*, mely nem egyéb, mint a kötet eredetileg tervezett bevezetőjének részlete.

A *Romániai magyar népdalok* megjelenése pillanatától kezdve a magyar népzene fontos kézikönyveinek egyike. Ezért jó, hogy ugyanaz a Kritérium Könyvkiadó adta ki (1974-ben), amely viszonylag rövid idő alatt, figyelmet és tiszteletet érdemlő munkák sorával bizonyította, hogy a hagyománymentéshez különleges érzelme, szakértelme és áldozatvállaló ereje van. Jó, hogy a címlapon Jagamas János bizalomébresztő neve mellett a szöveggondozás tudományos értékéről Faragó József neve kezeskedik. Jó a nem hivalkodó, de tartós „kritériumi” vászonkötés, jó — és fontos — a könyv végén a rövid, lényegretörő román és német nyelvű kivonat; jó, hogy gondosan elkészített mutatók segítenek a daltalok és szövegek közötti eligazodásban. Végül, de nem utolsósorban, jó a könyv terjedelme (29 és háromnegyed nyomdai ív), és jók belső arányai: 350 népdal részletes, de takarosan fogalmazott jegyzetekkel, a szövegekre vonatkozó rövid általános tájékoztatóval és szűkszavú, de a kötetben foglaltakra vonatkozó népzenei tudnivalókban (előzmények, a közlés elvei) kitűnően eligazító bevezetővel.

A 350 népdalt — mint ezt a bevezetőből megtudjuk — mintegy tízezerből válogatta ki a zenei közreadó, vigyázva a gyűjtött területek arányaira, még inkább arra, hogy a közölt dalok megbízható képet adjanak az általuk képviselt tízezerről. A szó szerinti arány — helyesen — csak annyiban módosult, hogy a pusztuló és értékes régi dallamok az úgynevezett új stílusúakkal szemben előnyben részesültek; ez utóbbiakból mindössze 46 került a kötetbe. Bartók

és Kodály 1923-ban az erdélyi magyarság népzenei bemutatására 150 népdalt adott ki — elenyésző kivétellel csak székely népdalokat (*Erdélyi magyarság. Népdalok*. Belső címlapján: *Erdélyi magyar népdalok*). Ez a 350 viszont nagy területről gyűlt össze; nemcsak a Székelyföldről, hanem korábban kevésbé ismert vidékekről, főleg a Mezőségről és Moldvából.

Ez a könyv tehát a romániai magyarság népdalkincsének korszerű antológiája. (Teljesebb és korszerűbb változata csak azután várható, ha — míg még nem késő! — a népzene-kutatók eljutnak az általuk eddig még nem vagy csak alig érintett területekre.) Olyan antológia, amelynek jó részét az iskolássá sablonosított „magyar népzenei” mércével felmérni sem tudjuk. Friss levegő csap ki belőle. Megteszi mindazt, amit nyomtatott gyűjtemény ma még egyáltalán megtehet: a népzene élő világával, annak merev skatulyázást nem ismerő, egymásba fonódó sokféleségével szembeállít bennünket.

Mindjárt az első dalon megakad az olvasó szeme. Szokatlan, hevenyészettnek látszó dallamképződmény. A jegyzet további nyolc, a Mezőség különböző falvaiból származó változatáról értesít; a népzeneben véletlenül előforduló friss jövevénynek tehát nem tekinthetjük. Ha pedig nem véletlenül és idegenül fordul ott elő (hiszen, a jelek szerint, a nép magáénak érzi), akkor nekünk — olvasóknak, népdalkedvelőknek, népzene-kutatóknak — is el kell fogadnunk úgy, ahogy van, akkor is, ha nem egyezik a „klasszikus” népdalról alkotott fogalmainkkal. Valószínű, hogy inkább fogalmainkat kell helyesbíteniük és tágitanunk — erre e kötet folyamán jó néhány esetben kapunk még indítást. De maradjunk az első dallamnál. A kötet zenei szerkesztője műzenei eredetűnek tartja; népies dal-analógiát is említ hozzá. Annál több oka van a műdal-eredet sejtésére, mert a szövegből is leplezetlenül kilátszik a tudatos verscseráló keze nyoma: *Alatta szép kis kert virul, / Jó szag terjed virágról*. (Faragó József ki is mutatja az érintett vers-

szakról, hogy Szakál Lajos múlt századi népies költő *Szegény legény* című verséből származik.) Mégis — bár maga a kiinduló zenei gondolat származhat a műzenéből — a dallamnak természetesebb, a szokatlan szerkezetet is könnyebben elfogadhatóvá tevő magyarázata is lehetséges; mégpedig a hangszeres zene oldaláról. A dal — mint alcíme is jelzi — táncdal, pontosabban „kissek [leány-legénykor előttiék] tánca”. A jegyzet az archívumban levő változatokról közli, hogy közöttük három- és négysoros szerkezetűek egyaránt előfordulnak, a különböző változatokban pedig a sorok szótagszáma 8, 11, 12, 13 és 16 között váltakozik. Vagyis — a variánsok tükrében nézve — a dallam meglehetősen laza, motívikus szerkezetű. A félütemenként végig azonos ritmusséma szerint elrendeződő, nagyon egyszerű, sőt kezdetleges dallamvonal olyanféle rögtönzést sejtet, amilyeneket mezőségi hangszeres tánczenében „figurája”, „cifrája” vagy egyéb néven gyakran játszanak a zenészek a zárt szerkezetű dallamok közé ékelve. Amennyiben „figurából” — azaz motívikus közjátékból — önállósult ez a dallam, akkor éppen mint a régies, improvizáló tánczenélés egyik értékes, zárt formává merevült emlékét kell tudomásul vennünk. (Természetesen nem egyedülállóan ebben a nemből, hiszen a nagyon régi gyökerű, motívumismételgető dudazenéből, az úgynevezett „aprája”-ból is önállósultak szöveges dudánóták, és hasonló példák más népek zenéjében is bőven akadnak.) A dallam így is, úgy is C osztályú marad; de a C osztály ebben az esetben is, mint általában, nem jelenti azt, hogy néprajzi értékben hátrább vagyunk az A-nál és a B-nél. Bartók — mint mindnyájan jól tudjuk — azokat a dallamokat tette a C osztályba, amelyek stílusjegyei nem illettek bele a nagyon is egységesnek látszó előbbi két kategóriába. Ennek következtében viszont a C osztály — vagyis az egyelőre nem osztályozott magyar népi dallamok tömege — csaknem a magyar népdalkincs felét teszi ki! Aki a magyar népzében röviden megérthető iskolapéldát keres, az természetesen A vagy B osztályú — „régí” vagy „új stílusú” — dallamot választ, és a C osztályt mint bizonytalan területet elkerüli. A tudományunk viszont ma éppen ezen a területen van a legtöbb keresni és felfedezni valója: egyebek között régi korszakok sokféle értékes zenei emléke.

Csak gratulálni lehet a kötet zenei közreadójának a rendíthetetlen tudományos következetességért; a „szépségre” nem figyelő, csak a tudományos hitelességet szem előtt tartó, a kötet kezdő

dallamaként C osztályú dallamot is közzélni merő bátorságért. Hogy éppen egy nem „szép” dallam került a kötet elejére, annak egyébként a közlés rendjéről választott és szigorúan tiszteletben tartott Kodály-féle kadenciarend az oka. Ami pedig a kimondottan szép dallamokat illeti, azt is bőven talál az olvasó a 350 között.

Talán túlságosan sokáig is elidőztünk egyetlen dallamnál, csupán azért, mert véletlenül a kötet első dallama. De aki könnyű és gyorsan elvégezhető olvasmányt akar, ne ilyen gyűjteményt vegyen a kezébe; mert ebben majdnem minden darabnak megvan a maga érdekes, részben megfejtett vagy csak ezután megfejtendő históriája. Itt éppen az okozza a kellemes olvasmányélményt, ha egy-egy dalnál megállunk, megnézzük a hozzá fűzött kitűnő jegyzeteket is, és — töprengünk rajta. A *Szegény árva asszony* balladájánál (5. számú) például azon, hogyan szólhatott dallama 1953-ban — és ki tudja hányszor még azelőtt és azután — a 28 éves moldvai asszony, Dobos Ferencné Balán Magda ajkán, hogy az a sok versszak miatti sokszori ismétlés folytán sem vált unalmassá. A népzenei lejegyző odajegyezte a dallam alá a különböző versszakok kottával könnyen kifejezhető dallameltéréseit, de nem írhatta oda azokat a tempó-, ritmus-, hangszín-, hangmagasságbeli árnyalatokat, amelyekkel a dallam feltűnés nélkül, érzelmeinkkel mégis jól követhetően hajlik a változó szöveghez és az énekes hangulatához — s amelyeket a kotta már nem tud kifejezni. Ez a mindössze huszonnégy főhangból álló, jelentéktelennek látszó kis zenei építmény ugyanis sokszor kipróbált és bevált régi szerkezet: a Rákóczi-nóta egy változata. A dallamcsalád egyházi és világi tagjaiból a legfontosabbakra már Kodály is felhívja figyelmünket A magyar népzene című könyvében. Magam egy felejthetetlenül szép változatát búcsús-énekként ismertem meg, még kisgyermek koromban, a kapunk előtt vonuló gyergyói és felcsúki búcsúsoktól.

A kottalejegyzésnek természetesen mindent ábrázolnia kell a hangzó valóságról, amit csak ábrázolhat. Tiszteletreméltó önfegyelmével és fáradságot nem kímélő lelkiismeretességgel tartja magát ehhez az elvhez a kötet zenei szerkesztője és a legtöbb dallam lejegyzője (egyben tanára és — Bartók, Kodály nyomán — mintaképe azoknak a fiatalabb lejegyzőknek is, akiknek még lejegyzéseit a kötetben látjuk). A kötet tartalmának csak mintegy 25 százaléka származik vázlatosabb, helyszíni lejegyzésből; a többinél: „A technikai lehetőségekkel élve, nem sajnáltuk azt az

időt és fáradságot, amelyet aprólékos lejegyzéseinkre, majd azok sokszori ellenőrzésére fordítottunk“ — olvashatjuk a bevezetőben. Jagamas János iskolájában, több mint két évtizeddel ezelőtt — kitűnő bukaresti román népzenekeutatók nagyszerű munkájának hosszabb ideig tartó megismerése után — néhány hetet magam is eltölthettem. Éppen az idő tájt folyt a kolozsvári fiókiintézetben is a lepezsgőbb gyűjtő- és lejegyző munka. Személyes tapasztalattól tanúsíthatom: a munka pontosságának rovására ott valóban nem lehetett időt és fáradságot kimélni. Sajnálatos dolog, hogy ez a tevékenység nem folytatódott ugyanazzal a lendülettel tovább, mint e kötet anyagának összegyűjtése idején, 1949 és 1955 között. Pedig mikor, ha nem a mi évtizedeinkben volna az ideje nagyban elvégezni azt a szakszerű gyűjtést — ahogy Brăiloiu megtervezte, és fiatalabb, részben ma is működő munkatársaival együtt végezte —, azt a részrehajlást nem tűrő feltárását és lejegyzését minden elérhető népzene — ahogy Bartóktól tanultuk?! Ott tartunk, hogy kelő tapintattal és szakszerűséggel közlekedő szakavatott folkloristák helyett népbámulni járó turisták veszik birtokba a még gyűjthető területeket. Ha jó szándékkal közlekednek, akkor is többet taposnak le a hagyomány pusztuló értékeny virágaiból, mint amennyit a maguk számára belőle leszakíthatnak. Tiszta szándékkal is csak a *maguk* számára, mert nem tudják — nem tudhatják —, mire és hogyan van még a tudományunk szüksége. A vásári forgatagban pedig óhatatlanul elindul a faluban egy olyanféle méltatlan folyamat, amelyet egyszerűen a hagyomány végkiárusításának nevezhetünk.

Közben pedig nagy általánosságban a szakképzett énektanárok, a zenei anyanyelv tanítói is csak madártávtalból ismerik a népzeneét. Fel tudják sorolni stílusait, dialektusait, formai jellemzőit (már amennyit ezekből eddig a tudomány tisztázott), szívhez szóló általánosságokat mondanak — ha van hozzá szó-készségük — a népzene eredetéről és hivatásáról; ugyanakkor a leglényegesebből még mindig nem tudja kellően felvilágosítani őket a tudomány: arról, hogyan lüktet a nép vére ebben a zenében, mik azok a finom rezdülések benne, amelyek csalhatatlanul kifejezik a nép jellemét? Az ilyen részletes elemzéshez pedig részletes lejegyzések kellenek — részletesek, de nem olvashatatlanul bonyolultak; olyanok, amilyeneket többségben a *Romániai magyar népdalok* is közöl. Olyanok, mint például az 55. számú (széki) dal, amelynek — mert a gazdagon improvizáló előadás szükséges-

sége tette — mindhárom versszakát folyamatosan leközölte a lejegyző, beleírva a kottába mindazt, ami csak írással jelezhető, s nem sajnálva a három versszakon át huszonkétyszer beállítani a metronómot a finom tempóingadozások jelzésére. Aki egyszerűsített kottából vagy avatatlan közvetítőtől tanulja a népdalt, az csak valamiféle dallamemlékeztetőt vagy jobb esetben is dallamvázlat énekel; nem csoda, ha az iskolás gyerekek, ilyenek alapján, ugyanúgy megunják a népdalt, mint a hajdaniak a tandalt. Pedig még az (állítólag fesszesre szabott) új stílusú népdalnak is meg lehet adni az ízét-zamatát. Nézzük meg például a kötet 335. és 336. számú új stílusú népdalát; első ránézésre is megsejti a kottaolvasó: mi teremhetett azok szívében, akik — különösen az első világháború idején — oly tömegesen és annyi érzéssel fűjték ezeket a dalokat.

Olyan természetes, hogy már szóva tenni is oktalanságnak látszik, mégis jó, ha időnként rá gondolunk: a népzene az emberiség nagy, közös szellemi értékeinek egyike. A népek ősidők óta ösztönösen eszerint bánnak vele: jóhiszeműen és gátlástalanul veszik át egymástól mindazt, ami ízlésükhöz közel áll; tovább alakítják, rányomják egyéniségük bélyegét, a magukévá gyűrják. Ez a hagyomány gyarapodásának legfőbb módja. Jó, ha „menet közben“ tudunk egy-egy átvételt tetten érni; a hagyomány életének fontos alaptörvényét tanulmányozhatjuk rajta. Vegyes nemzetiségű területeken gyakrabban kínálkoznak ilyen példák, s a *Romániai magyar népdalok* közül ezek sem maradtak ki. A 19 éves magyar-szováti Kiss József (1950-ben) szebbnél szebb változataiban Erdély-szerte ismert szép keserves dallamot énekel — nemcsak régi magyar katonaszóveggel, hanem két szép román nyelvű lírai strófával is (283. számú dal). Egy magyarórdi „szegényes“ táncdal szövegsorainak viszont nyolcadik szótagja olyan szótagpótló *u*, ami nem a magyar, hanem a román népdaléneklésre jellemző; a jegyzet szerint magyar szövegben ez a romános szótagpótlás nem egyedülálló eset Magyarórdon (31. számú dal). A 89. számú régi szépkényerűszentmártoni lakodalmas dalhoz a jegyzet ugyancsak román szövegű lakodalmas változatot közöl — de a románok által is énekel dal almásálomi magyar adatközlőtől származik. Találunk továbbá olyan dallamokat ebben a kötetben, amelyeknek szerkezete és variánsköre egyaránt a román eredet mellett tanúskodik — mint például a háromsoros 264. és 265. számú dal, valamint a *Tavas*, *tavas*, *gyenge tavas* kezdetű trunki dal (304. számú), melynek szerkezete és előadásmódja a

régi stílusú, hangszerkíséretes román balladaelőadásra emlékezett.

Különösen olyan területen, mint a Mezőség, ahol többnyire valóban él még a népdal, és erős a hagyomány teremő-asszimiláló áthasonító ereje, tanulságos példáit lehet találni a műzenéből átvett, különböző fokon asszimilált dallamoknak és szövegeknek. Kötetünkbe — népzenei alapon összeállított gyűjteményről lévén szó — legfeljebb csak olyan műzenei eredetű dallamok kerülhettek bele, amelyekben még itt-ott felismerhetők a műzene nyomai, de már visszavonhatatlanul a népzene szférájába tartoznak; például a 2. (itt kivételesen nem látszik meggyőzőnek a jegyzetben említett népdalanalógia), a 256., a 258. vagy a 269. számú dallam. Nem lesz meglepő, ha majd a 280. számú szép széki dalszövegnek (*Megegendjen Szék városa...*) is megtaláljuk (talán a XIX. század eleje tájáról) műzenei gyökerét. Népzenekutatásunknak (és magyar zenetörténeti kutatásunknak) még hosszú utat kell megtennie ahhoz, hogy a dallamokból itt-ott kicsillanó szokatlan fordulatokról, kívülről származó, de már átértelmezett stílusjegyekről hozzátételesek bizonyossággal nyilatkozhassunk.

A szövegkutatásnak e tekintetben előnyösebb a helyzete. Részben azért, mert nagyobb múlttal és több tapasztalattal rendelkezik; de azért is, mert a szöveg műköltői elemeire könnyebben és meggyőzőbben lehet rámutatni. *Temetőben láttalak meg legelőbb...* — olvashatjuk az egyik szép széki dallam kottája alatt (24. számú) — minden sorban megismételve, helyi hagyomány szerint —, és nem kell sok humorérzék hozzá, hogy ne megbotránkozzunk, hanem inkább elégedetten mosolyogjunk a hagyományos cseréptányérból fogyasztott úri pempőn. Azok a gyomrok ott Széken és környékén erősek, nem árt meg nekik. Igazi népdal-

versszakok tömege közé egyrangúan elvegyítve ismeretlen szerzőjű népies dalversszakok mellett Petőfi, Czuczor, Szentiváni Mihály és mások többé-kevésbé folklorizálódott versszakaira bukkanunk. Egyebek közt, és nem utolsósorban, így kapja a népköltészet a nyersanyag-utánpótlást. A tanult költőké mellett két parasztköltő hangja is belevegyül a hitelen népi szövegek színes harmóniájába: Péter András naiv és megható „Borvizes ének”-e (145. számú) és a csikmenasági Erdélyi Sándor józsu székely humorral megverselt története egy megrészedésről és ennek következtében ökreinek elvesztéséről (165. számú).

Nem lehet eléggé méltatni a kötet jegyzeteit. A zenei közreadó minden jegyzet elején pontosan beszámol az illető dallamnak a kolozsvári intézet archívumában található [az 1955. október 1-éig gyűjtött — a szerk.] változatairól, és felhívja az olvasó figyelmét a legfontosabb kiadványokban eddig megjelent változatokra, illetve rokon jelenségekre. A szövegek gondozójától pedig jól dokumentált, koncentrált, érdekes tájékoztatást kapunk a dalok funkciójáról, mindenekelőtt pedig népköltészeti és irodalmi kapcsolatairól. Mintája lehet ez a jegyzetelés minden hasonló kiadványnak.

Mind ez ideig leginkább azzal foglalkoztunk, ami a *Romániai magyar népdalokban* valamiféle külön odafigyelést érdemel. A sajátos részletek megbeszélése után itt volna az ideje a könyv zöméről is szólni: arról, hogy mennyi szép népdal van ebben a gyűjteményben. Erre már nem maradt helyünk, de ez az, amit úgyszólván a könyv címének tudomásulvétele nyomán is mindnyájunknak tudniuk kell. Tudjuk azt is, hogy ahol a gyűjtemény darabjai termettek, kiapadhatatlan népzenei források vannak. Várjuk a folytatást.

Sárosi Bálint

Egy történelmi riport margójára

„A gyarmatok a gazdag országok számára az egyik legelőnyösebb tőkebefektetést jelentik [...] a gyarmati kérdés eme országok számára, már csak a nagy kivitelre dolgozó iparuk miatt is — lásd Franciaországot —, maga a piackérdés [...] Olyan tengerészet, mint a miénk, a végtelen tengereken nem nélkülözheti a szilárd támaszpontokat, védelmi berendezéseket és utánpótlási bázisokat... Ezért volt szükségünk Tuniszra, ezért

volt szükségünk Saigonra és Kokinkínára, s ezért kellett nekünk Madagaszkár [...] S nem mondunk le róluk soha!” — így szónokolt Jules Ferry francia politikus 1885. július 28-án a francia parlamentben, s ezzel a legfélreérthetlenebbül elismerte azt a viszonyt, amely a gyarmatokat az „anyaországhoz” fűzte.

Ne higgyük, hogy a gyarmattartók propagandája, agitációja nyomtalanul eltűnt

a közvéleményből. Továbbá, ne feledjük, hogy az egykori gyarmatok nyomában keletkezett független államok néha jelentős nehézségekkel küzdenek, vagy nem éppen demokratikus irányban fejlődnek, s még az is megtörtént, hogy egyikén-másikán a gyarmati elnyomást olyan adminisztráció váltotta fel, amely a neokolonializmus szövetségese. Egysszóval a független fejlődés útja az egykori gyarmatokon sem egyenes vonalú, inkább nagyon is ellentmondásos, néha erős megtorpanásokkal, sőt visszaesésekkel terhes... E feltételek között a gyarmati uralomra való történeti visszaemlékezés némi lakkbevonatot nyerhet, főleg a ponyvairodalom, a kalandfilmek és az egykori gyarmati tisztviselők, gyarmati tisztiek által művelt divatos emlékirodalom nyomán, amely ha nem is közvetlenül, de másod-harmadkézből még hozzánk is elszivárog.

Éppen ezért minden olyan könyv, írás, film és más felvilágosító eszköz, amely a Föld bármely pontján — természetesen nálunk is — az egykori gyarmati rendszerről valamilyen vonatkozásban reális képet ad, demokratikus politikai tett. Heylesen tájékozódott tehát a Politikai Könyvkiadó, amikor Aszódy János történelmi riportkötetének* kiadására vállalkozott. Ugyanakkor csak sajnálhatjuk, hogy a kiadók ma még húzódoznak ettől a nagy nevelőerejű, tehát hasznos, ugyanakkor kedvelt műfajtól.

A műfaj, amelyről Aszódy nagyszerű könyve kapcsán szót kell ejtenünk: a történelmi riport. Behatóbb tanulmányt is megérdemelne ez a műfaj, de e helyen csak néhány elengedhetetlen vonatkozásra szorítkozhatunk.

Olyan korban élünk, amikor a gyarmati rendszer kialakulásának és felbomlásának története középiskolai lecke, pártoktatási kérdéskör és a sajtó hírnagyának, kommentárjainak a tárgya. Azt, amit egykori tanárom humánumból, világnézeti kényszerből, talán tudományos meggyőződésből, de mindenképpen a tanterven felül nyújtott, ma minden történelemtanár a tanterven belül, kötelező módon oktatja.

Kötelezően, de vajon élményszerűen is? Mert a nevelés és az oktatás szintézise csak az ismeretanyag élményszintre történő felemelésével valósulhat meg. Viszont a kötelező ismeretanyagot még a legkiválóbb oktatók is csak kivételesen szerencsés körülmények összejárásakor tudják élménnyé tenni.

Marx és Engels A német ideológiában azt írják, hogy „csak egyetlen tudományt ismerünk, a történelem tudományát”, a

továbbiakban pedig kifejtik, hogy a történelmet fel lehet ugyan osztani a természet történetére és az emberek történetére, de a történések e két oldalát lényegében nem szabad elválasztani szemléletünkben. Azt hiszem, egy nép műveltségének a lényege, hogy kérdéseit nem sub specie aeternitatis, hanem történetiségükben tudja szemlélni, és anélkül, hogy jóslatna vagy jóslatna magának, felismeri és megérti a világtendenciákat.

Gondoljuk meg: mikor Lenin az imperializmus alapvető ellentmondásait elemezte, s a gyarmati rendszer felbomlásának történelmi szükségszerűségét előre látta, a gyarmatok még szilárdan a gyarmattartók kezében voltak. S annak még csak öt-hat évtizede! De mi egy félszázad egy nép életében, és mi a népek életében?

Csak éppen ahhoz elegendő idő, hogy Aszódy könyvét nyugodt lélekkel tekinthessük történelmi riport-kötetnek. És jó volna, ha szemléletünkben a „történelmi” jelző nem feltétlenül tapadna az évszázadok vagy az évezredek fogalmához, térben pedig provinciákon túlra tágulna, s magában foglalná legszűkebb kozmikus otthonunkat, a Földet. És az is jó volna, ha mindnyájan megtanulnánk a század nagy leckéjét: önmagunk dolgát világ tükrében szemlélni, és önmagunk sorsát hozzáadni a világ sorsához. Mindezt el sem mondanám, ha egyetlen olyan kort ismernék, amelyben a felismerés és a megértés, a megértés és az értelmes tett között olyan nagy lett volna a tehetetlenségi nyomaték, mint korunkban. S nagy szerencsénk, hogy végzetes megfontolatlanúságra, ha van is mód, nincs hajlandóság. Ilyen történelmi adottságok között a tollforgató mi mást tehetne? Szolgálja a felismerést és a megértést.

Meggyőződése, hogy Aszódy „légióskönyve” éppen ilyen szolgálattevő munka: azért vesszük kezünkbe, hogy hadd lássuk, miként is volt, de olvasás közben már mindegyre felmerül bennünk a gondolat: vajon miként lesz, vagy ami még jobb — miként legyen. Ó, nem a könyv vagy a történet végére találgatunk, hanem mindnyájunk holnapjára! Íme, egy sűrítve kiragadott részlet Aszódy könyvéből, hogy milyen módszerekkel járhatja be olvasójával az utat a volttól a leszig és a legyenig.

Így szólt a parancs, amelyet a légió kapott: „Gyűjtsátok fel a kunyhókat, pusztítsátok el a marhaállományt, a termést, s ha kell, öljétek meg vagy ejtsétek foglyul a lakosságot...” Mikor is történt ez? Huszonöt éve! Önkéntelenül arra kellett gondolnom, hogy minden jóhiszemű ember helyeslésével két-három évvel azelőtt ilyen parancsok kiadásáért, sőt

* Aszódy János: A pokol zsoldosai. Az idegenlégió. Lapok a gyarmatosítás történetéből. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

végrehajtásáért felakasztottak néhány egyenruhás mániákust. Csak hogy akkoriban, amikor az Idegen Légió ilyen „pacifizálási parancsot” kapott, Párizsban — éppen abban a fővárosban, ahonnan a zsoldosokat és parancsnokokat kiküldték — felhangzott a tiltakozás: „Mi, francia asszonyok, esküszünk, hogy folytatjuk és fokozzuk a harcot a vietnami háború ellen!” A szabadságukért felkelt gyarmati népeknek pedig nemcsak a „fehér kepis” irgalmatlansággal s az őket pénzelo moloch-uralommal kellett számolniuk, hanem bízhattak és bíztak is Franciaország népében. Már 1947-ben a vietnami népi vezetés így értékelte a felkelés előre látható lefolyását: „... a gyarmati hadseregeket szétzillesztheti egy túlságosan elhűződő hadakozás [...] vagy Franciaország népe nem akarja, hogy folytatódjék a vietnami háború, mozgalmak kaphatnak lángra a hadjárat, a reakciós gyarmatosítók ellen...”

Azt hiszem, ez a másfél oldalról általam sürített kivágás jól illusztrálja a szerző munkamódszerét és kiváló riporteri készségét, amely tulajdonképpen az írói tehetség egyik sajátos válfaja. Minden bizonnyal e három momentumra épülő kivágás az eseményeken túli gondolatsort is elindít az olvasóban, amely feltétlenül a demokráciának, a demokratikus szabadságjogoknak és a népi önrendelkezésnek a dicsérete.

En például az ímént felvillantott összefüggéssel kapcsolatban arra gondoltam, hogy a Szajna szigetén, a Notre-Dame mögött áll G. H. Pinguson emlékműve annak a 200 000 franciának a tiszteletére, akiket Hitler SS-pribékjei elpusztítottak. Az emlékmű felirata: „Bocsáss meg, de ne felejts!” A kormányzat „telkiismeretét”, amely e művet állíttatta, jóval több mint 200 000 gyermek, asszony, öreg, kintókamrákban és „stratégiai falvakban” (értsd: lágerekben) elpusztított ember halála nyomja! Afelől

pedig Aszódy könyve sem hagy semmi kétséget, hogy az Idegen Légió és a másféle gyarmati hadak „kémelhárítói” éppen úgy értették és éppen úgy fel is használták a kínvallatás technikáját, mint Hitler pribékjei. Tehát: az emberség erkölcsi normája nevében mi a különbség, és kiknek szól a Notre-Dame mögötti felirat? Meggyőződéseim szerint a különbség alapvető. A francia nép ugyanis az elmúlt évtizedek politikai és társadalmi viharaiiban megvédte demokratikus szabadságjogait, és azokra támaszkodva megvédelmezhetette a francia nemzet becsületét is. Viszont annak a népek, amely hagyja vagy kénytelen hagyni, hogy az önmaga feletti rendelkezés jogát kisajátítsák vagy elorozzák, végül olyan tettek ódiúmat is el kell viselnie, amelyeket nevében, de megkérdése nélkül követtek el. Gondolom, a párizsi felirat a német népek hirdet bocsánatot, de ugyanakkor a népek felelősségére, a demokrácia jelentőségére emlékeztet, s arra, hogy Vietnam és Algéria népétől a francia népek sohasem kellett bocsánatot kérnie, mert fiai és lányai mindig tettek arról, hogy a francia népet ne lehessen összetéveszteni a francia gyarmatosító uralommal.

Nos, ilyen könyv az Aszódyé: bármely fejezetét olvassa is az ember, mindig másra is kell gondolnia. A jó történelmi riport ugyanis — ellentétben a tankönyvekkel és a tantörténelemmel — nemcsak oldalakkal és ívekkel mért terjedelemmel s a tartalomjegyzékből érzékelhető szerkezettel rendelkezik, hanem távlati is vannak minden irányban. A szerzőnek sikerült legyőznie a műfaj legnagyobb nehézségét: azt, hogy a jó riporternak végig perrendszerűen kell bizonyítania állításait, a legnagyobb tárgyilagosságra kell törekednie, holott csak szilárd elvi alapon áll, pártos szubjektivitással lehet e műfajban meggyőző erejű, magas élményszintű alkotni.

Dáné Tibor

Mi a biofizika?

Nemcsak a nagyközönség, hanem a szakemberek számára is gondolatébresztő Vincze János könyve*, amely tavaly év végén jelent meg. Ez a munka, mint címe is mutatja, egy viszonylag új „hátartudományhoz” kívánja közel vinni az olvasót, s e célját a szerző rendkívül tömör, de könnyed stílusának, folyama-

tos gondolatvezetésének és tárgyi tudásának köszönhetően sikeresen megvalósítja.

Századunk tudományos fejlődése soha nem tapasztalt rohamlépésekkel halad előre: némelykor úgy érezzük, mintha varázsszöngyegen repülnénk, s úgy figyelünk az eseményeket. Ami tegnap még álom volt, ma már túlhaladott, és amit ma jósolni merészelünk, az meg sem közelíti a közeljövő eredményeit.

* Vincze János: A biofizika nagy fejezetei. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár-Napoca, 1975.

Sajátságos fejlődés jellemezte a tudományágak között a fizikát, mely az 1900—1940 közötti időszakban olyan „ugrásokkal” haladt előre, amelyek egyenként is több minőségi lépcsőfokot jeleznek. A fizikában kialakult egy duális szemléletmód, az anyag hullám—korpuzkula szemlélete, ami teljesen új megvilágításba helyezte a fizikai jelenségeket, s lehetővé tette a magfizika kialakulását és fejlődését — eljuttatva bennünket a békés atomreaktorok és a termonukleáris háború lehetőségeinek világvárába.

A biológiai tudományokat elsősorban a hatalmas méretű, egyre egzaktabb kutatómunka jellemezte. Roppant mennyiségű kísérleti adat halmozódott föl, a kutatásban egyre tökéletesebb műszereket alkalmaztak, bevezették a számítógépes adatfeldolgozást, s ezáltal szükségsszerűvé vált egy új szemléletmód kialakítása. Ez volt a molekuláris biológia. Eredményei valósággal szenzációk: a DNS kettős spiráljának felfedezése, az aminosav-szekvenciák megállapítása, a szervtültetések, a gének információs anyagának módosítása stb. Mindez természetesen fölvetette a szakember jogi és társadalmi felelősségének olyan vetületeit, mint az élet és halál kérdése, a biológiai egyensúly megbontása — akárcsak a fizika esetében, ahol szintén óriási hangsúlyt kapott a szakemberek felelőssége az emberiség sorsáért.

E két igen kiterjedt tudományág — a fizika és a biológia — szinte „pulzálóan” kapcsolódik egymásba: kialakult módszereik és szemléleteik nagyon sok kérdéscsoport vizsgálatakor szervesen egymásba olvadnak. El sem tudjuk képzelni például az úrkutatást ember nélkül — de akkor az élő szervezetnek a nem földi gravitációs erőkterekhez való alkalmazkodását kell ismernünk. A modern orvostudomány állandó jelleggel használja az izotópos laboratóriumi vizsgálatokat, de ez ugyanakkor feltételezi a sugárzások hatásának ismeretét az emberre. S a példákat még akármeddig szaporíthatnánk.

E hatalmas szintézis fontosabb vetületeit kapjuk Vincze János könyvében, az egyetlen hazai szakemberében, aki nálunk a fizika—biológia „szimbiózis” magyar nyelven való megírására vállalkozhatott, figyelembe véve szakmai képzettségét, valamint tudományos kutatómunkájának irányvonalaát és eredményeit. Témájának ismerete feltételezi — a magától értetődő biológiai és fizikai ismeretek mellett — a speciális kémiai, orvosi, matematikai, sőt filozófiai ismereteket, ami nagyon meglepő az emberiség dolgát azoknak, akik hasonló tárgy fel-

dolgozásával próbálnának megbirkózni. Polihisztoraink ma már nincsenek, egyetlen ember sem képes mindent áttekinteni, de csak az találjon kifogásolnivalót egy ilyen széles skálájú és még forrongásban levő tudományágról szóló könyvben, aki őszintén meri vallani, hogy jobban megírta volna.

A könyv nyolc fejezetre oszlik. A molekuláris szintre vonatkozó fejezet egybefoglalja az atommag, az atom és a molekula kérdéseit a vízről és a makromolekulákról szóló szerkezeti ismeretekkel. Rendkívül érdekesek a polivíz biológiai aspektusai, valamint a hemoglobinszerkezet vizsgálata matematikai modellezéssel (amiről a szerző a *Korunk* „Tudományos Műhely” rovatában is írt), valamint az így kapott fehérje-törzsfázis zoológiai kapcsolatai. A következő fejezet ismerteti azokat az energetikai rendszereket, amelyek az atomok és molekulák kölcsönhatása alapján állnak, majd az ún. makroerg kóteseken keresztül tisztázza az élő szervezetek energetikai háztartását. (Nagyon jónak tartom itt a termodinamikai potenciálok sematikus rajzát, valamint azt, hogy a szerző sikeresen kapcsolja az elmondottakat a középiskolás ismeretekhez, s ezáltal nagymértékben elősegíti a fejezetben szereplő absztrakt fogalmak megértését.) Ezután tér rá az újabb fejezet az élő szervezetek morfológiai és funkcionális egysége, a sejt tárgyalására — olyan terjedelemben, amennyi éppenséggel szükséges a továbbiak kibontásához.

A könyv legértékesebb fejezete a negyedik, amely a szállítási jelenségek mechanizmusát mutatja be az élő szervezetekben. A szerző itt teljesen eredeti felfogásban, a legfontosabb kísérleti s elméleti bizonyítékok ismeretében és saját kutatási eredményeire is támaszkodva olyan ismereteket közöl, melyekhez hasonlókkal ilyen tárgyú szakkönyvben — egyetlen egységben keretben — alig találkozhatunk. Vincze János saját eredményeiből érdemes kiemelni a szállítási jelenségek szabatos, pontos meghatározását, az általa bevezetett integrál-differenciál egyenletet, az aktív és passzív mechanizmusok új elméletét, a pórusok fogalmának új típusú értelmezését stb. Látszik, hogy az e fejezetben foglaltak a szerző kedvelt kutatóterületét alkotják, ahol jelentős tudományos eredményeket is elért, s minden bizonnyal érdemes lenne csupán az itt tárgyaltak bővebb kidolgozása egy új könyv formájában.

A következő két fejezetben a szerző igyekszik a klasszikus strukturális fogalmak mellé beiktatni az újabb biofizikai kutatások eredményeit a szerendszerekről, készülékekről és analizátorokról. (Néhány érdekesség: a csontle-

mezek eloszlásának tanulmányozása. a vérhozam meghatározása vétag-kalorimetriás módszerrel, a negatív viszkozitás, az emberi szervezetben bekövetkező változások a súlytalanság állapotában stb.) A radiobiológiát, amely általában külön fejezetként szerepel az ilyen munkákban, a szerző beiktatta az élő szervezet és a környezet problémáit vizsgáló hetedik fejezetbe. Ezzel utalni akart arra, ami a könyv egész felépítéséből is kitűnik: hogy a tárgyalás fonalát a molekuláris szintről kezdi, a sejt szerkezetével, majd az egész élő szervezet leírásával folytatja, s végül rátér a biológiai anyag és a környezet viszonyára. E fejezet kitűnő ötleteket **pendít meg a cél**elmélet általánosításánál, mely az egyik legérdekesebb elméleti vonatkozása a radiobiológiának, s eljut egészen a nukleáris gyógyászati alkalmazásokig. Szintre a meglepetés erejével hat a többi, jól kiválasztott paragrafus is: a biocönózisok, a fajok kölcsönhatása, az anyagok körforgása, a bioritmusok, a növekedés és fejlődés, a stress, a fajok evolúciója. E témák a klasszikus biofizika-szakkönyvekben általában nem szerepelnek, de itt és így érdekesen újszerű megvilágítást nyernek.

A zárófejezetben Vincze János „feltezi a koronát“ az egész könyvre: úgy van megírva, hogy bárki külön is elolvashatja. A kibernetika keretében be-

mutatja, hogyan válaszol az élő szervezet a külső és belső környezet ingereire. Rendkívül tisztán jelentkezik itt a viszszaacatolás elve a példákban, és a neuron modelljének bemutatása, a DNS-kód. s nem utolsósorban a rendszerelméleti megfogalmazások olyan gondolatokat ébresztenek, amelyek minden olvasó szellemi épülésére válnak.

Természetesen, mint minden könyvben. ebben is vannak apró hibák (például a tartalomjegyzékben *adszorbció* szerepel, de a szövegben — helyesen — *adszorb*cióról van szó; a szerző a *stressz* szót így írja, noha a magyar szakirodalomban a *stress* írásmód az elfogadott; a 16. ábra jelöléseinek magyarázata hiányzik stb.). Mindezek a kis „szépséghibákra“ vonatkozó észrevételek semmit sem vonnak le a könyv értékéből, amely a legrangosabb hazai szakmunkák közé sorolható. A szerző azoknak írta, akiket érdekelnek, foglalkoztatnak a modern tudomány eredményei. Ajánlom különösen középiskolásoknak, főiskolásoknak, orvosoknak, biológusoknak, tanároknak és kutatómunkáival foglalkozó szakembereknek.

Dicséret illeti végül a Dacia Könyvkiadót is egyre számosabb és rangosabb magyar nyelvű tudományos könyvéért: reméljük, hogy a jövőben még sok hasonló szakkönyvvel fog megörvendeztetni bennünket.

Uray Zoltán

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

DIE WOLKENTROMPETE. Rumänische Dichtung der Avantgarde

Irodalmi avantgarde — mennyit olvasunk róla irodalomelméleti fejtegetésekben és irodalomtörténeti traktátusokban, s ennek ellenére — legalábbis hazai viszonylatban — milyen kevés mű kerül a maga valóságában a szemünk elé! Egy-egy jobb középiskolást sem lehet már zavarba hozni olyan kérdésekkel, mint: mi a futurizmus, expresszionizmus, szürrealizmus? — ám ha például megkérdezzük, mikor és milyen hazai gyűjteményes kiadásban olvasott ilyen verseket, a látszólagos jólétesültség egyszerű lexikoncímszó-tudássá mérséklődik.

Könyvkiadásunk nem tett sokat azért, hogy akár román, akár magyar vagy német nyelven pótolja e hiányt. Az „első fecske“ Saşa Pană 1969-ben kiadott válogatása volt (*Antologia literaturii române de avangardă*), tavaly év végén pedig ennek alapján német nyelvű kötet látott napvilágot Anemone Latzina és Heinz Kahlau fordításában.

A román irodalom avantgarde alkotóit, folyóiratait, szerepét a korabeli és későbbi irodalmi fejlődésben kitűnően szemlélteti Saşa Pană bevezetője, amely rámutat, hogy a konstruktivizmus és a szürrealizmus volt a két fő irányzat, a futurizmusnak és dadaizmusnak nem voltak képviselői (bár ez utóbbinak, többek között, éppen a román származású Tristan Tzara volt egyik kezdeményezője 1916-ban). A kezdetek 1922-ig, a *Contimporanul* című folyóirat megindulásáig nyúlnak

vissza, de voltaképpen Urmuz első prózai írásaitól (1906—1908) kellene számítani a román avantgarde életkorát. Az előző folyóiratok és művek utóéletével, továbbhullámzó hatásával kapcsolatban a következő gondolatmenetet tartalmazza:

„Azt kérdezem, hogy *mit* és *mennyit* tehet magáévá ennek az antológiának a munkáiból a mai fiatal olvasó: vajon helyesen ítéli-e meg a két világháború közötti román avantgarde létét és jelentőségét? Ezek a versek ma »szelídeknek«, sőt logikusaknak tűnnek számára. Am éppen ez igazolja az itt említett írók avantgarde szellemét. Tegnap még abszurdaknak és agyszüleményeknek bélyegezték meg e verseket, ma pedig — tehát egy fél évszázad múlva — újra kiadják őket, ismert kritikusok komolyan és hozzáértéssel foglalkoznak velük, tankönyvekbe kerülnek, egyetemi államvizsga-dolgozatok, sőt doktori értekezések témájaként szerepelnek.“

Az antológia költői között a XX. századi román irodalomban jártas olvasó csupa ismerős névvel találkozók: Baranga, Bogza, Virgil Carianopol, Geo Dumitrescu, B. Fundoianu, Mihnea Gheorghiu, Gellu Naum, M. R. Paraschivescu, Virgil Teodorescu, Ion Vinea, Ilarie Voronca... S örömmel fedezzük fel, hogy a bibliográfiai adatokban — Miron Radu Paraschivescu neve alatt — a korabeli román folyóiratok mellett a *Korunk* is szerepel, arra emlékeztetve, hogy az író támogatta Gaál Gábort a 30-as évek román irodalmi életének bemutatásában. (*Kriterion*, Bukarest, 1975.)

M. J.

ZOLTÁN BOGÁTHY: INDREPTARUL PSIHOLOGULUI INDUSTRIAL

O. Bogáthy Zoltán, aki évei számát tekintve még fiatal ember, annak az új hazai pszichológusnemzedéknek a tagja, amely a lélektan „klasszikus“ és „örök“ problémái mellett a változó világ, a forradalmian átalakuló társadalom, a rohamosan fejlődő ipari civilizáció felvetette új kérdésekkel találja szemben magát. E kérdések nagy halmazából Bogáthy azoknak a tanulmányozása mellett kötött ki, amelyek — napjainkra önálló kutatási területté szerveződve — az *ipari lélektan* tárgyát alkotják.

Eredményes gyakorlati munkásságáról, amelyet elsősorban a resicai nehézipari kombinátban, e nagy termelőegység immár országos hírű ipari lélektani laboratóriumában fejtett ki, folyóiratunk olvasói 1973. 3. számunk *Tudományos Műhely* rovatából értesülhettek (O. Bogáthy Zoltán: *Ipari lélektan — valóság és lehetőségek*). Már ebben a tanulmányban — s Bogáthy másutt közölt cikkeiben, különféle tanácskozásokon tartott előadásaiban hasonlóképpen — a gyakorló üzemi pszichológus mellett megmutatkozott az az elméleti szakember is, aki képes tapasztalatai általánosítására, kísérletei és megfigyelései rendszerbe foglalására: az a szakíró, akitől az ipari civilizáció útján rohamléptekkel haladó társadalmunk összes érdekelt tagjai joggal elvárták, hogy kezükbe adja ezt az időszerű és hasznos kézikönyvet (*Az ipari pszichológus útmutatója*). Az itt közölt részletet a könyv utolsó előtti fejezetéből válogattuk, amely — szellemes fordulattal — az ipari lélektan üzemi gyakorlatba való bevezetésének „lélektanát“ tárgyalja.

„Az alapvető feladat a munka problematikájának megoldása, amit a termelés szüntelen fejlődése és szakosodása jelöl ki, s ami szükségessé tette az üzemi lélektani laboratóriumok megszervezését — kezdetben a nagyobb vállalatoknál.

A szükség felismerése nyomán e vállalatoknál pszichológusokat és szociológusokat alkalmaztak, anélkül azonban, hogy előzetesen tisztázták volna szerepüket és státusukat. Alkalmazásuk tényével a vállalatok vezetősége általában leróttak tekintette minden kötelességét e szakemberekkel szemben. Utólag aztán megértették munkájuk jelentőségét, s a legtöbb helyen növelték létszámukat, egyidejűleg a laboratóriumok működéséhez szükséges technikai felszerelést is biztosítva számukra.

Az említett nagyvállalatok példája más termelőegységeket is arra ösztönzött, hogy — belátva a lélektani laboratóriumok hasznosságát — lépéseket tegyenek megszervezésük érdekében.

A termelés bonyolult folyamatai során, az üzemek sokoldalúan összetett ember-gép rendszerében felmerülő problémák megoldása több szakember (pszichológus, orvos, mérnök, toxikológus, szociológus, pedagógus, közgazdász) együttműködését igényli. Azoknál a vállalatoknál, ahol e problémák megoldásának jelentőségét felmérték, nemcsak a megfelelő szakember-személyzet alkalmazásáról és a munkájukhoz szükséges felszerelés beszerzéséről gondoskodtak, hanem — ami még fontosabb — a vezetőség támogatja a lélektani laboratóriumokban dolgozókat, be-

hatóan érdeklődik munkájuk és terveik iránt, javaslataikat nem tekintik fölösleges beleszólásnak az üzem dolgaiba. Mégis ma még elég kevés ilyen laboratórium működik országszerte — pedig a munkabalesetek megelőzésére, a munkaerővándorlás csökkentésére, a dolgozók integrálódására, a selejtes termelés visszaszorítására stb. tervezett és sikeresen lebonyolított akcióik számtalanszor bebizonyították hasznosságukat.“ (*Editura științifică și enciclopedică. Colecția Psyché. București, 1975.*)

V. Z.

JELENLÉT

A kötetben szereplő írókat és költőket a felszabadulás élménye felnőttkorban érte. Mindannyian huszadik életévükön innen vagy túl, de a harmincon innen élték át a nagy történelmi fordulóponthoz, egyesek már írói múlttal, mások csak anyagot gyűjtve a jövőendő irodalmi tevékenységhez. 1975-ben a magyar irodalmi élet derékhadához tartoznak. Hogy 66 írásuk (huszonkét íróé és tizenkét költőé) egyetlen kötetben jelent meg, csakis egyféleképpen értelmezhető: megírásuk — ahogy ezt a kötet címe is jelzi — jelenlétüket bizonyítja, fizikai és szellemi jelenlétüket országuk-nemzetük társadalmi-politikai létének minden eseményénél. A társadalom tagjaként — emberként és íróként. Alább Major Ottó tanulmányából közlünk részletet:

„Hogyan lesz az ország egyik leggazdagabb főurából társadalmi forradalmár? Hogyan tart ki egy hosszú életen át választott eszményei mellett, miközben kudarcok, csalódások, személyes sérelmek érik, s hogyan jut el végül a kommunizmusig? Ezt feltárni, megrajzolni jövőendő monográfusok, életrajz- és regényírók izgalmas feladata. Bizonyos azonban, hogy ezt a metamorfózist a hozzá legközelebb állók közül is kevesen értették. Ezért nevezte barátja, *Jászi Oszkár* szfinxnek Károlyit. De magában a forradalmi mozgalom vezetésében is voltak, akik kételkedve, bizalmatlanul fogadták a grófi forradalmárt, aki — ezt el kell ismerni — csakugyan rendhagyó jelenség volt.

Hiszen lehetett volna Tisza István utóda, az ancien régime leghatalmasabb embere, de ő a függetlenségi ellenzék élére állott. A háborúvesztés után felhasználhatta volna az antantnál tekintélyét és befolyását osztálya érdekében, de ő a forradalmat, népe érdekét választotta. Forradalom alatt tálcán kínálták neki az ellenforradalom fővezerségét. De ő inkább kívánta kormánya balszárnyának, a radikálisoknak és a szociáldemokratáknak szövetségét, mint Horthy babérait. A szociáldemokrata jobboldal nyomásának engedve, eljátszhatta volna a forradalmat vérbe fojtó Noske és Scheidemann gyászos szerepét, de ő nem volt hajlandó lövetni a forradalomra. Miután saját kormánya szociáldemokrata miniszterei megkerülték, és a háta mögött egyeztek meg a kommunistákkal, holott ezt a megegyezést éppen ő ajánlotta és szorgalmazta, valóban félreállhatott volna, de ő közkatonaként ajánlotta fel szolgálatait a Tanácskormánynak, és végzett igen értékes diplomáciai munkát. (Példát adva ezzel is — mint egyébként egész további életével — a forradalmár kötelező puritánságára.) És Károlyi a Tanácskormány bukása után sem hasonlott meg, mint oly sokan. Nem lett az emigrációban sem áruló, se »két és feles«, se neokrisztianus vívódó, hanem éppen ettől kezdve valotta magát marxistának, s kötött szövetséget az üldözött kommunistákkal. Ez a Károlyi a magyar történelemben csakugyan példa nélkül álló, s magában a forradalmi mozgalomban is szokatlan jelenség. De hát az emberi és államférfiúi nagyság egy nemzet történetében sosem volt, és soha nem is lehet tipikus és általános.

A Károlyi-szfinx rejtélye nem is rejtély valójában. Egyéniség és történelem, jellem és lehetőség kivételes találkozása. E jellem belső logikája szükségképpen kapcsolta össze a nemzet sorsát a társadalmi haladással.“ (*Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1975.*)

G. Gy.